

Warunki bytu gospodarstw domowych w okresie integracji Polski z Unią Europejską

Leszek Rudnicki

Małopolska Wyższa Szkoła
Ekonomiczna w Tarnowie
Wydział Zarządzania i Turystyki

Abstrakt: Przeobrażenia zachodzące w polskiej gospodarce w ostatnich dwudziestu latach, wynikające z procesu integracji z Unią Europejską, spowodowały istotne zmiany w funkcjonowaniu polskich gospodarstw domowych. Urynkowienie gospodarki i jej prywatyzacja wywołały zmiany w dwóch ekonomicznych wymiarach życia społeczeństwa – w sferze pracy oraz w sferze konsumpcji.

Proces integracji przyniósł pewną poprawę warunków bytu polskich gospodarstw domowych. Wzrosły dochody realne, a co za tym idzie – konsumpcja dóbr i usług. Zmieniły się również zachowania konsumpcyjne gospodarstw domowych, wyrażające się głównie w reakcjach obronnych i przystosowawczych do ewoluującej sytuacji gospodarczej kraju. Mimo pozytywnych zmian zachodzących w warunkach bytu, okres integracji kojarzy się członkom polskich gospodarstw domowych z wyrzeczeniami, brakiem pracy i migracją za pracą.

W artykule autor przedstawia zmiany zachodzące w warunkach bytu gospodarstw domowych w okresie integracji Polski z Unią Europejską. Omówiono w nim szczególnie zmiany w dochodach i wydatkach polskich gospodarstw domowych, zarówno w ujęciu nominalnym, jak i realnym. Wskazano na tendencje zmian w strukturze wydatków oraz w poziomie i strukturze spożycia artykułów żywnościowych. Ukazano również zmiany zachodzące w wyposażeniu gospodarstw domowych w dobra trwałego użytku.

Słowa kluczowe: dochody, wydatki, spożycie, struktura wydatków, wyposażenie w dobra trwałego użytku, gospodarstwo domowe, dobra i usługi, artykuły żywnościowe

1. Wprowadzenie

Polska jest członkiem Unii Europejskiej od 1 maja 2004 roku na mocy tzw. Traktatu akcesyjnego podpisanego 16 kwietnia 2003 roku w Atenach. Jednakże faktyczny proces integracji Polski z Unią rozpoczął się 8 kwietnia 1994 roku z chwilą złożenia przez Polskę wniosku o członkostwo w Unii Europejskiej i potwierdzenia go przez wszystkie państwa członkowskie Unii (por. Wikipedia, 2015). Integracja jest procesem dynamicznym, nieustannie trwającym. Zmienia ona radykalnie sytuację materialną całych grup i warstw

Korespondencja:
Leszek Rudnicki
Małopolska Wyższa Szkoła
Ekonomiczna w Tarnowie
Wydział Zarządzania i Turystyki
Katedra Zarządzania
ul. Waryńskiego 14
33-100 Tarnów, Poland
Tel. +48 14 65 65 527
E-mail: leszek.rudnicki@mwse.edu.pl

społecznych. Jest procesem niosącym nowe zróżnicowania społeczne i wymagającym od wszystkich podmiotów generalnej zmiany postaw i zachowań.

Proces integracji bardzo dotkliwie odczuwają polskie gospodarstwa domowe. Urynkowanie gospodarki i jej prywatyzacja wywołały zasadnicze zmiany w dwóch ekonomicznych wymiarach życia społeczeństwa – w sferze pracy oraz w sferze konsumpcji.

Skutki systemowej integracji objawiły się zubożeniem gospodarstw domowych oraz dużym bezrobociem. Zmusiło to członków gospodarstw domowych do radykalnej zmiany postaw i zachowań, tak aby zaadaptować się do nowych warunków. Dotychczasowe formy aktywności ekonomicznej członków gospodarstw domowych natrafiały bowiem na ograniczenia lub stawały się nieefektywne.

W nowych warunkach ekonomicznych członkowie owych gospodarstw, broniąc się przed pauperyzacją, podejmują różnorodne działania w celu zdobycia środków finansowych. Starają się przede wszystkim podjąć dodatkową pracę, co nie jest łatwe w warunkach utrzymującego się stosunkowo wysokiego poziomu bezrobocia. Dużą rolę w uzyskiwaniu dochodów pieniężnych odgrywają wyjazdy do pracy za granicą. Częstą formą uzyskiwania dodatkowych środków finansowych jest także zaciąganie pożyczek.

Celem opracowania jest ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych w ujęciu czasowym w świetle najważniejszych kategorii dobrobytu ekonomicznego, tj. dochodów i konsumpcji w skali ogólnopolskiej.

2. Zmiany w dochodach gospodarstw domowych

Radykalne i szybkie reformowanie gospodarki w okresie integracji i po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej wpłynęło na poziom życia gospodarstw domowych. Świadczą o tym istotne zmiany w poziomie i strukturze ich dochodów. Z danych zamieszczonych w tabeli 1 i na rysunku 1 wynika, że dochody nominalne gospodarstw domowych w latach 1994–2013 rosły bardzo dynamicznie. Wzrosły one w tym okresie ponad 4,5-krotnie. Jednakże jeszcze szybciej niż dochody nominalne rosły w tym czasie koszty utrzymania gospodarstw domowych. W rezultacie ich dochody realne wzrosły w analizowanych latach tylko o 68,9%.

Tabela 1. Przeciętne miesięczne dochody rozporządzalne na 1 osobę w polskich gospodarstwach domowych w latach 1994–2013

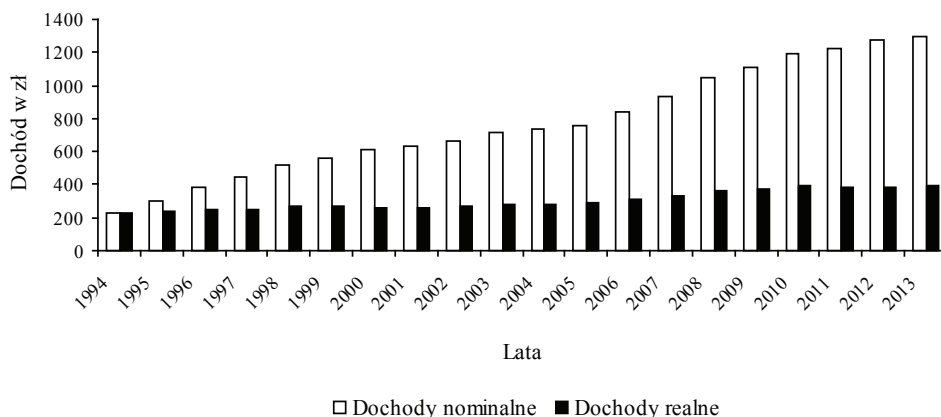
(Table 1. Average monthly per capita available income in Polish households in the years 1994–2013)

Rok (Year)	Dochody nominalne (w zł) (Nominal income [in PLN])	Dynamika dochodów nominalnych (w %) (Nominal income dynamics [in %]) 1994 = 100%	Dochody realne (w zł) (Real income [in PLN])	Dynamika dochodów realnych (w %) (Real income dynamics [in %]) 1994 = 100%
1994	230,93	100,0	230,93	100,0
1995	300,56	130,2	235,18	101,8
1996	383,43	166,0	250,28	108,4
1997	444,77	192,6	252,71	109,4
1998	522,93	226,4	265,72	115,1
1999	560,43	242,7	265,36	114,9
2000	610,53	264,4	262,58	113,7

Rok (Year)	Dochody nominalne (w zł) (Nominal income [in PLN])	Dynamika dochodów nominalnych (w %) (Nominal income dynamics [in %]) 1994 = 100%	Dochody realne (w zł) (Real income [in PLN])	Dynamika dochodów realnych (w %) (Real income dynamics [in %]) 1994 = 100%
2001	637,36	276,0	263,04	113,9
2002	664,21	287,6	265,68	115,0
2003	711,96	308,3	282,52	122,3
2004	735,40	318,5	281,98	122,1
2005	761,46	329,7	285,94	123,8
2006	834,68	361,4	310,29	134,4
2007	928,87	402,2	336,91	145,9
2008	1045,22	452,7	363,91	157,6
2009	1114,49	482,6	374,74	162,3
2010	1192,82	516,5	390,96	169,3
2011	1226,95	531,3	385,59	167,0
2012	1278,43	553,6	387,40	167,8
2013	1299,07	562,5	390,11	168,9

Źródło: Rocznik Statystyczny, 1997; Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 1999; 2001; 2003 oraz 2005–2013; częściowo opracowanie własne.

Dochody nominalne w analizowanych latach wykazywały stały wzrost. Nie można tego powiedzieć o dochodach realnych, które w latach 1999–2002, w stosunku do roku 1998, zmniejszyły się. Spadek dochodów realnych w stosunku do roku poprzedniego nastąpił również w 2004 roku oraz w latach 2011–2013. W tym ostatnim okresie, w porównaniu z rokiem 2010, były one niższe w 2011 o 1,4%, w 2012 – o 0,9%, a w 2013 – o 0,2%.

Rysunek 1. Zmiany w dochodach nominalnych i realnych polskich gospodarstw domowych w latach 1994–2013 w zł na 1 osobę

(Figure 1. Changes in nominal and real incomes per capita in Polish households in the years 1994–2013 in PLN)

Źródło: Rocznik Statystyczny, 1997; Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 1999; 2001; 2003 oraz 2005–2013; częściowo opracowanie własne.

Oceniając tempo wzrostu dochodów gospodarstw domowych, trzeba uznać, że było ono niezadowolające. Zbyt małe było tempo wzrostu dochodu zwłaszcza w pierwszych latach integracji z Unią Europejską. Dochody polskich gospodarstw domowych w tym czasie z ledwością wystarczały tylko na zaspokajanie podstawowych potrzeb. W 2003 roku 1/3 polskich gospodarstw domowych żyła bardzo oszczędnie, chcąc odłożyć na poważniejsze zakupy. W tym czasie w 21,5% gospodarstw pieniędzy wystarczało tylko na najtańsze jedzenie i ubranie, natomiast w 4,4% gospodarstw brakowało pieniędzy nawet na najtańsze jedzenie i ubranie (*Sytuacja gospodarstw...*, 2003).

Od 2004 roku dochody gospodarstw domowych zaczęły wzrastać bardziej dynamicznie niż w latach poprzednich. Stwarzało to możliwości do coraz lepszego zaspokojenia potrzeb. W rezultacie polskie gospodarstwa w 2012 roku oceniały swoją sytuację materialną jako lepszą niż w latach ubiegłych. Ponad połowa polskich gospodarstw domowych oceniała swoją sytuację materialną jako przeciętną, a niemal co czwarte postrzegało ją jako dobrą, co piąte zaś jako złą (*Sytuacja gospodarstw...*, 2013).

W latach 1994–2013 zmieniła się także struktura dochodów gospodarstw domowych (zob. tabela 2). Bardzo wydatnie wzrósł udział dochodów uzyskiwanych z pracy najemnej oraz z pracy na własny rachunek, przy równoczesnym dużym spadku udziału dochodów z pracy w użytkowanym gospodarstwie rolnym oraz ze świadczeń społecznych. Wzrost udziału z pracy najemnej i z pracy na własny rachunek, przy równoczesnym spadku udziału dochodów ze świadczeń społecznych, dowodzi poprawy sytuacji na rynku pracy.

Tabela 2. Struktura miesięcznych dochodów na 1 osobę w polskich gospodarstwach domowych w latach 1995–2010 (w %)

(Table 2. The structure of average monthly per capita income in Polish households in the years 1995–2010 [in %])

Wyszczególnienie (Specification)	1995	2000	2005	2010
Dochód ogółem, w tym: (Total income of which:)	100,0	100,0	100,0	100,0
Dochód z pracy najemnej (Income from hired work)	44,3	47,7	46,0	53,4
Dochód z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie (Income from a private farm in agriculture)	11,4	5,4	4,5	4,2
Dochód z pracy na własny rachunek (Income from self-employment)	6,9	8,6	8,1	9,2
Dochód z własności i z wynajmu nieruchomości (Income from property and rental of real estate)	—	0,3	0,3	0,4
Dochód ze świadczeń społecznych (Income from social benefits)	32,5	32,5	34,9	28,2
Pozostały dochód (Other income)	4,9	5,5	6,2	4,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Rocznik Statystyczny*, 1996, s. 175; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 2001, s. 189; 2006, s. 293; 2012, s. 285.

Dochody gospodarstw domowych w omawianych latach kształtowały się pod wpływem dokonywanych zmian systemowych oraz sytuacji gospodarczej kraju. Przeprowadzone re-

formy gospodarcze wprowadziły Polskę na ścieżkę dynamicznego wzrostu, co zaowocowało pozytywnymi tendencjami makroekonomicznymi, a zwłaszcza wzrostem PKB oraz spadkiem inflacji. Tempo wzrostu PKB, inflacja oraz bezrobocie, a także sytuacja kryzysowa występująca w krajach europejskich były głównymi czynnikami wyznaczającymi poziom realnych dochodów gospodarstw domowych w latach 1994–2013. Istotny wpływ na dochody gospodarstw domowych miało również przystąpienie Polski do Unii Europejskiej. Napływ kapitału z Unii pozwolił na stworzenie wielu miejsc pracy i ograniczenie zjawiska bezrobocia. Przystąpienie do Unii dało też możliwość podejmowania w krajach do niej należących dobrze opłacanej pracy.

3. Zmiany w wydatkach gospodarstw domowych

Konsumpcję gospodarstw domowych kształtuje wiele czynników zarówno ekonomicznych, jak i pozaekonomicznych. Jednym z wiodących, określających wielkość i strukturę konsumpcji, jest dochód. Dlatego też zmiany, jakie zaszły w latach 1994–2013 w dochodach realnych gospodarstw domowych, w istotny sposób oddziaływały na ich konsumpcję. Pod wpływem dochodów kształtowała się wielkość i struktura konsumpcji gospodarstw domowych. To one decydowały o możliwości i stopniu zaspokajania potrzeb członków tych gospodarstw.

Z danych zawartych w tabeli 3 i na rysunku 2 wynika, że wydatki nominalne gospodarstw domowych w latach 1994–2013 rosły bardzo dynamicznie. Wzrosły one w tym czasie czterokrotnie. Znacznie wolniej wzrastały w tym okresie wydatki realne – wzrosły one tylko o około 50,3%.

Analizując wydatki na poszczególne rodzaje dóbr i usług konsumpcyjnych, można zauważyć, że skala zmian była różna (tabela 3) i zależała od charakteru tych dóbr oraz rodzaju zaspokajanych przez nie potrzeb.

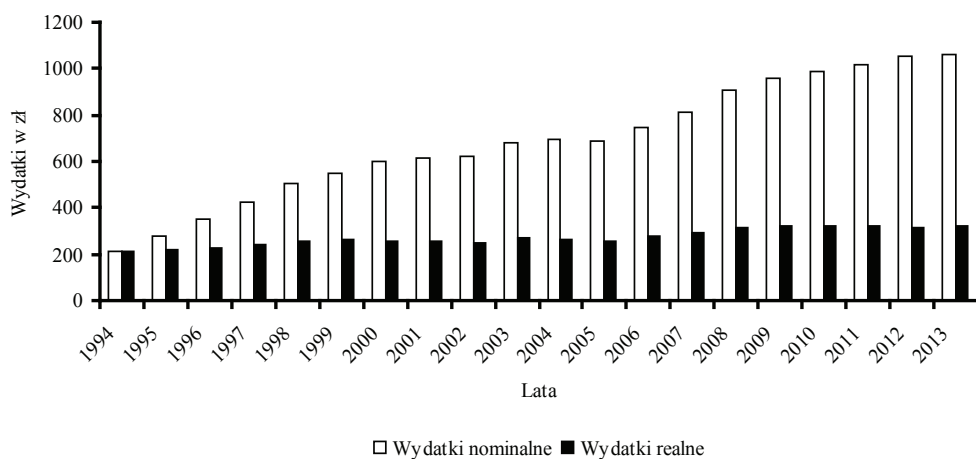
Tabela 3. Przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę w polskich gospodarstwach domowych w latach 1994–2013

(Table 3. Average monthly expenditures per capita in Polish households in the years 1994–2013)

Rok (Year)	Wydatki nominalne (w zł) (Nominal expenditures [in PLN])	Dynamika wydatków nominalnych (w %) (Nominal expenditures dynamics [in %]) 1994 = 100%	Wydatki realne (w zł) (Real expenditures [in PLN])	Dynamika wydatków realnych (w %) (Real expenditures dynamics [in %]) 1994 = 100%
1994	212,17	100,0	212,17	100,0
1995	276,30	130,2	216,20	101,9
1996	351,40	165,6	229,37	108,1
1997	422,62	199,2	240,13	113,2
1998	503,03	237,1	255,60	120,5
1999	549,76	259,1	260,30	122,7
2000	599,49	285,6	257,84	121,5
2001	612,24	288,6	252,68	119,1
2002	624,99	294,6	250,00	117,8
2003	677,81	319,5	268,97	126,8
2004	694,70	327,4	266,37	125,5

Rok (Year)	Wydatki nominalne (w zł) (Nominal expenditures [in PLN])	Dynamika wydatków nominalnych (w %) (Nominal expenditures dynamics [in %]) 1994 = 100%	Wydatki realne (w zł) (Real expenditures [in PLN])	Dynamika wydatków realnych (w %) (Real expenditures dynamics [in %]) 1994 = 100%
2005	690,30	325,4	259,22	122,2
2006	744,81	351,0	276,88	130,5
2007	809,95	381,7	293,78	138,5
2008	904,27	426,2	314,75	148,3
2009	956,68	450,9	321,68	151,6
2010	991,44	467,3	324,96	153,2
2011	1015,12	478,4	319,02	150,4
2012	1050,78	495,3	318,42	150,1
2013	1061,70	500,4	318,83	150,3

Źródło: Rocznik Statystyczny, 1997; Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 1999; 2001; 2003; 2005–2013; częściowo opracowanie własne.

Rysunek 2. Zmiany w wydatkach nominalnych i realnych polskich gospodarstw domowych w latach 1994–2013 w zł na 1 osobę
(Figure 2. Changes in nominal and real per capita expenditures in the years 1994–2013 in PLN)

Źródło: Rocznik Statystyczny, 1997; Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 1999; 2001; 2003; 2005–2013; częściowo opracowanie własne.

Do najbardziej podstawowych potrzeb w życiu człowieka należą potrzeby żywnościowe. Ich zaspokojenie jest warunkiem biologicznej egzystencji. Potrzeby te zajmują pierwsze miejsce w hierarchii zaspokajania potrzeb gospodarstw domowych. Zaspokajanie tych potrzeb jest szczególnie chronione przez gospodarstwa domowe. Mimo to spożycie żywności w latach 1994–2013 zmniejszyło się. W porównaniu z rokiem 1994 wydatki na żywność były w 2013 roku niższe o 7,5%. W omawianym okresie spożycie żywności zmniejszyło się nie

tylko w wymiarze finansowym, ale także w jednostkach naturalnych. Spożycie większości artykułów żywnościowych gospodarstw domowych kształtowało się w roku 2012 na niższym poziomie niż w 1994 roku (tabela 4).

Bardzo ważne miejsce w konsumpcji gospodarstw domowych zajmują dobra i usługi nieżywnościowe. Dobra te zaspokajają szczególnie duży zakres potrzeb, od najbardziej podstawowych do potrzeb wyższego rzędu, związanych z życiem psychicznym i społecznym człowieka oraz z potrzebą luksusu.

Z danych zawartych w tabeli 4 wynika, że miesięczne wydatki na dobra i usługi nieżywnościowe polskich gospodarstw domowych liczone w cenach porównywalnych w latach 1994–2013 wzrastały dość dynamicznie. Skala zmian w poziomie wydatków gospodarstw domowych na poszczególne dobra i usługi była jednak w omawianych latach zróżnicowana. I tak np. w roku 2013 miesięczne wydatki gospodarstw domowych na napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe były większe w porównaniu z rokiem 1995 o około 31,9%, na odzież i obuwie – o 18,0%, na użytkowanie mieszkania i nośniki energii – o 92,9%, na wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego – o 79,5%, na transport – o 72,0%, na łączność – aż o 155,5%, na rekreację i kulturę – o 87,9%, na edukację – o 26,4%, na inne towary i usługi – o 99,0%, pozostałe wydatki wzrosły o 40,8%.

Tabela 4. Przeciętne miesięczne wydatki polskich gospodarstw domowych w zł na 1 osobę w latach 1995–2013 (ceny stałe z 1994 r.)

(Table 4. Average monthly expenditures per capita in Polish households in the years 1995–2013 in PLN [fixed prices in 1994])

Wyszczególnienie (Specification)	1995	2000	2005	2010	2013
Wydatki ogółem, w tym: (Total expenditures of which:)	216,20	257,84	259,22	324,96	318,83
Żywność i napoje bezalkoholowe (Food and non-alcoholic beverages)	85,83	81,99	72,84	80,92	79,39
Napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe (Alcoholic beverages and tobacco)	6,27	7,74	7,26	8,77	8,27
Odzież i obuwie (Clothing and footwear)	15,13	14,70	13,22	17,22	17,86
Użytkowanie mieszkania i nośniki energii (Housing, water, electricity, gas and other fuels)	34,38	46,41	51,07	66,94	66,32
Wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego (Furnishing, household equipment and routine maintenance of the house)	9,51	12,89	13,22	17,55	17,85
Zdrowie (Health)	8,65	11,60	12,96	16,25	16,26
Transport (Transport)	17,08	22,95	23,33	31,85	30,61
Łączność (Communication)	6,49	9,54	13,48	14,95	16,58
Rekreacja i kultura (Recreation and culture)	11,03	17,28	18,15	26,00	20,73

Wyszczególnienie (<i>Specification</i>)	1995	2000	2005	2010	2013
Edukacja (<i>Education</i>)	3,03	4,12	3,63	4,22	3,83
Restauracje i hotele (<i>Restaurants and hotels</i>)	—	4,13	5,70	7,47	9,25
Inne towary i usługi (<i>Miscellaneous goods and services</i>)	9,29	12,63	12,96	17,55	18,49
Pozostałe wydatki (<i>Other expenditures</i>)	9,51	11,86	11,40	15,27	13,39

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Rocznik Statystyczny*, 1996, s. 175; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 2001, s. 192–193; 2006, s. 295–296; 2012, s. 286–287; *Mały Rocznik Statystyczny Polski*, 2014, s. 200–201.

Tabela 5. Przeciętne miesięczne spożycie wybranych artykułów żywnościowych w polskich gospodarstwach domowych na 1 osobę w latach 1994–2012
(*Table 5. Average monthly per capita consumption of selected foodstuffs in Polish households in the years 1994–2012*)

Wyszczególnienie (<i>Specification</i>)	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Pieczywo i produkty zbożowe (kg) (<i>Bread and cereals</i>)	9,62	9,58	9,67	9,16	8,92	8,68	8,05	7,42	7,01	6,60
Ziemniaki (kg) (<i>Patatoes</i>)	8,57	8,50	8,42	7,82	7,51	6,91	5,72	5,27	4,83	4,40
Warzywa (kg) (<i>Vegetables</i>)	5,82	5,76	5,72	5,45	5,51	5,42	5,34	5,24	5,12	5,20
Owoce (kg) (<i>Fruits</i>)	3,54	3,76	3,87	4,10	4,07	3,91	3,55	3,59	3,43	3,45
Mięso (kg) (<i>Meat</i>)	5,02	5,23	5,45	5,47	5,41	5,43	5,40	5,60	5,57	5,42
Ryby (kg) (<i>Fish</i>)	0,45	0,45	0,39	0,43	0,40	0,41	0,42	0,47	0,45	0,42
Oleje i pozostałe tłuszcze (kg) (<i>Oils and fats</i>)	1,61	1,60	1,62	1,56	1,58	1,57	1,46	1,39	1,35	1,31
Mleko (l) (<i>Milk</i>)	7,34	6,80	6,55	5,95	5,47	5,21	4,12	3,64	3,51	3,41
Śmietana i śmietanka (l) (<i>Cream and skimmed cream</i>)	0,50	0,54	0,50	0,46	0,44	0,44	0,41	0,40	0,38	0,38
Sery (kg) (<i>Cheese</i>)	0,80	0,80	0,86	0,83	0,84	0,87	0,89	0,88	0,95	0,95
Jaja (szt.) (<i>Eggs</i>)	14,66	14,79	14,93	14,79	15,08	14,89	14,02	13,05	12,81	12,50
Cukier (kg) (<i>Sugar</i>)	2,06	1,94	1,88	1,76	1,70	1,62	1,51	1,41	1,3	1,20

Źródło: *Rocznik Statystyczny*, 1995, s. 194; 1997, s. 192; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 1999, s. 213; 2001, s. 207–208; 2003, s. 220–221; 2005, s. 308–309; 2012, s. 289–290; 2013, s. 305–306; *Budżety gospodarstw domowych w 2006 r.*, 2007, s. 105–107; *Budżety gospodarstw domowych w 2008 r.*, 2009, s. 139–141.

Zróznicowana skala zmian w poziomie wydatków gospodarstw domowych na poszczególne dobra i usługi spowodowała zmiany w strukturze wydatków polskich gospodarstw domowych. W wydatkach ogółem bardzo wyraźnie zmniejszył się udział wydatków na żywność oraz odzież i obuwie, a więc na artykuły zaliczane do dóbr podstawowych – zaspokajające najbardziej elementarne potrzeby człowieka. Jak wynika z danych zawartych w tabeli 6, udział wydatków na żywność zmniejszył się z 39,7% w roku 1995 do 24,9% w roku 2010, zaś na odzież i obuwie zmniejszył się on w tym czasie z 7,0% do 5,3%. W ogólnych wydatkach gospodarstw domowych zmniejszył się także udział wydatków na alkohol i tytoń – z 2,9% w 1995 roku do 2,7% w roku 2010.

W strukturze wydatków w omawianych latach zwiększył się natomiast udział wydatków na pozostałe dobra i usługi. Bardzo wyraźnie wzrósł udział wydatków „sztywnych” – na użytkowanie mieszkania i nośniki energii (z 15,9% do 20,6%). Wzrost udziału tych wydatków był wynikiem wycofywania się państwa z dotowania cen nośników energetycznych i gospodarki mieszkaniowej. Wyraźnie wzrósł też udział wydatków na transport (z 7,9% do 9,85%) oraz na rekreację i kulturę (z 5,1% do 8,0%). Wzrost udziału wydatków na transport i łączność wiąże się głównie ze wzmożonymi zakupami samochodów osobowych i innych środków transportu. Wynika on również ze wzrostu kosztów utrzymania tych środków oraz częstotliwości korzystania z usług obcych i wzrostu cen tych usług, a ponadto z rozwoju telekomunikacji. Z kolei wzrost udziału wydatków na rekreację i kulturę wynika ze wzrostu zainteresowania Polaków uczestnictwem w życiu kulturalnym kraju. Zaspokojenie potrzeb kulturalnych było w pierwszych latach transformacji, ze względu na sytuację materialną oraz przyjętą przez gospodarstwa domowe hierarchię zaspokajania potrzeb, mocno ograniczone. Polepszająca się sytuacja materialna gospodarstw pozwoliła na stopniową poprawę i postęp w zaspokajaniu potrzeb kulturalnych. Jeśli chodzi o pozostałe dobra i usługi, to ich udział w strukturze wydatków także się zwiększył, ale w znacznie mniejszym stopniu niż tych wyżej omówionych. Wzrost ich udziału wiąże się głównie ze wzrostem cen, a w mniejszym stopniu ze zwiększeniem konsumpcji.

Tabela 6. Struktury miesięcznych wydatków na 1 osobę w polskich gospodarstwach domowych w latach 1995–2010 (w %)

(Table 6. The structure of monthly expenditures per capita in Polish households in the years 1995–2013 in %)

Wyszczególnienie (Specification)	1995	2000	2005	2010
Wydatki ogółem, w tym: (Total expenditures of which:)	100,0	100,0	100,0	100,0
Żywność i napoje bezalkoholowe (Food and non-alcoholic beverages)	39,7	31,8	28,1	24,9
Napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe (Alcoholic beverages and tobacco)	2,9	3,0	2,8	2,7
Odzież i obuwie (Clothing and footwear)	7,0	5,7	5,1	5,3
Użytkowanie mieszkania i nośniki energii (Housing, water, electricity, gas and other fuels)	15,9	18,0	19,7	20,6

Wyszczególnienie (Specification)	1995	2000	2005	2010
Wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego (Furnishing, household equipment and routine maintenance of the house)	4,4	5,0	5,1	5,4
Zdrowie (Health)	4,0	4,5	5,0	5,0
Transport (Transport)	7,9	8,9	9,0	9,8
Łączność (Communication)	3,0	3,7	5,2	4,6
Rekreacja i kultura (Recreation and culture)	5,1	6,7	7,0	8,0
Edukacja (Education)	1,4	1,6	1,4	1,3
Restauracje i hotele (Restaurants and hotels)	—	1,6	2,2	2,3
Inne towary i usługi (Miscellaneous goods and services)	4,3	4,9	5,0	5,4
Pozostałe wydatki (Other expenditures)	4,4	4,6	4,4	4,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Rocznik Statystyczny*, 1996, s. 175; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 2001, s. 192–193; 2006, s. 295–296; 2012, s. 286–287.

Struktura wydatków polskich gospodarstw domowych jest wciąż jeszcze charakterystyczna dla gospodarstw ubogich, mających niski poziom życia. Charakteryzuje się ona:

- wysokim udziałem wydatków na żywność w ogólnych rozchodach,
- wysokim obciążeniem dochodów wydatkami „sztywnymi” (opłata za mieszkanie, energię elektryczną i gaz, telefon, wydatki na edukację, zdrowie, higienę osobistą itp.),
- bardzo ograniczonymi możliwościami zaspokajania innych potrzeb.

4. Zmiany w wyposażeniu gospodarstw domowych w dobra trwałego użytku

Na poziom życia gospodarstw domowych znaczący wpływ ma możliwość zaspokojenia potrzeb w zakresie wyposażenia w przedmioty trwałego użytku. Odgrywają one szczególną rolę w zaspokajaniu potrzeb. Posiadanie odpowiednio urządzonego mieszkania stanowi warunek zaspokajania i rozwijania wielu potrzeb – od najbardziej podstawowych wymogów utrzymania i rozwoju życia fizycznego poczynając, a na organizacji życia rodzinnego, towarzyskiego, kontakcie z kulturą, przejawianiu się indywidualności i twórczości osobistej kończąc.

Według danych GUS w latach 1994–2013 nastąpił znaczący postęp w poziomie wyposażenia gospodarstw domowych w przedmioty trwałego użytku i jego unowocześnieniu (tabela 7). Sprzęty o niskim standardzie były zastępowane sprzętami lepszymi, nowocześniejszymi, bardziej funkcjonalnymi.

Tabela 7. Wyposażenie polskich gospodarstw domowych w niektóre przedmioty trwałego użytku w latach 1996–2012 (% gospodarstw posiadających przedmioty)
(Table 7. Polish households equipped with selected durable goods in the years 1996–2012 [% of equipped households])

Wyszczególnienie (Specification)	1996	2000	2005	2010	2012
Chłodziarka (Refrigerator)	98,2	97,3	97,3	98,5	98,4
Automat pralniczy (Automatic washing machine)	61,0	70,9	79,8	89,9	92,3
Pralka i wirówka elektryczna (Washing machine and spin-dryer)	62,5	44,0	28,1	17,0	11,6
Zmywarka do naczyń (Dishwasher)	0,5	1,8	4,9	15,5	19,5
Kuchenka mikrofalowa (Microwave oven)	6,8	17,0	33,3	52,4	54,3
Samochód osobowy (Passenger car)	40,6	47,2	47,4	59,5	60,1
Motocykl, skuter, motorower (Motorcycle, scooter, motorbike)	5,2	3,9	3,3	6,2	6,1
Rower (Bicycle)	72,0	60,1	62,4	63,9	62,4
Odtwarzacz płyt kompaktowych (Compact disc player)	—	9,4	10,4	12,8	7,7
Zestaw do odbioru, rejestracji i odtwarzania dźwięku (wieża) (Hi-Fi stereo music system)	—	34,5	43,8	41,4	34,1
Odbiornik telewizyjny (Television set)	92,5	96,0	98,2	98,5	97,9
w tym nowej generacji (ciekłokrystaliczny – LCD, plazmowy, projekcyjny) (of which new generation [LCD, PDP, DLP])	—	—	—	33,0	52,7
Odtwarzacz DVD (DVD player)	—	—	22,9	54,1	48,1
Aparat fotograficzny cyfrowy (Digital camera)	—	—	18,4	49,2	49,4
Telefon komórkowy (Mobile phone)	—	—	65,2	88,9	92,0
Zestaw kina domowego (Home theatre system)	—	—	11,2	16,9	14,6
Urządzenie do odbioru telewizji satelitarnej lub kablowej (Satellite or cable television equipment)	25,9	48,1	48,2	64,6	69,4
Kamera wideo (Videocamera)	1,6	3,8	6,2	10,2	9,8
Komputer osobisty (Personal computer)	7,5	14,3	38,6	64,6	68,3
w tym z dostępem do Internetu (of which with access to the Internet)	—	—	22,5	59,2	64,7
w tym z dostępem szerokopasmowym (of which broadband access)	—	—	—	43,0	52,4
Drukarka (Printer)	—	—	25,8	41,0	37,2

Chęć posiadania przez członków gospodarstw domowych sprzętów lepszych, wygodniejszych, łatwiejszych w obsłudze znalazła odbicie w wysokiej dynamice wzrostu wyposażenia gospodarstw w przedmioty zaliczane do grupy „luksusowych”. Największy skok dokonał się w zakresie nowoczesnej elektroniki użytkowej. W ostatnich latach w polskich gospodarstwach domowych wydatnie wzrosła liczba urządzeń do odbioru telewizji satelitarnej lub kablowej, komputerów osobistych, kamer wideo, zestawów do odbioru, rejestracji i odtwarzania dźwięku (wieże).

Duże przyspieszenie w omawianym okresie nastąpiło we wzroście liczby dóbr będących w gospodarstwach domowych nowoczesnym narzędziem pracy, a więc automatów pralniczych, zmywarek do naczyń, kuchenek mikrofalowych. Znaczne zmiany zaszły również w latach 1994–2013 w strukturze środków lokomocji polskich gospodarstw domowych. Wyraźnie wzrosła liczba samochodów osobowych w gospodarstwach domowych, natomiast zmniejszyła się liczba innych środków lokomocji.

Znacząco wzrosło też wyposażenie polskich gospodarstw domowych w odtwarzacze DVD, cyfrowe aparaty fotograficzne, telefony komórkowe. W ostatnim okresie w wielu gospodarstwach domowych pojawiły się nowe dobra, w które dotychczas wyposażona była tylko bardzo niewielka liczba gospodarstw domowych. Do dóbr tych zalicza się odbiorniki telewizyjne nowej generacji (cieklokryształiczne, plazmowe) oraz komputery osobiste z dostępem do Internetu. Na naszym rynku są to wciąż jeszcze nowości techniczne, charakteryzujące się wysoką ceną jednostkową, na zakup których może sobie pozwolić w zasadzie rodzina bogata.

Dokonując oceny nasycenia gospodarstw domowych poszczególnymi przedmiotami według trójstopniowej skali ocen¹, można stwierdzić, że w 2012 roku gospodarstwa domowe w Polsce były w wysokim stopniu nasycone przedmiotami zapewniającymi jedynie podstawowy standard życia (odbiorniki telewizyjne, chłodziarki, automaty pralnicze, telefony komórkowe). Dla przedmiotów warunkujących wyższy standard (odbiorniki telewizyjne nowej generacji, urządzenia do odbioru telewizji satelitarnej, zmywarki do naczyń, kuchenki mikrofalowe, kamery wideo, zestawy do odbioru, rejestracji i odtwarzania dźwięku [wieże], odtwarzacze DVD, komputery osobiste, cyfrowe aparaty fotograficzne, samochody osobowe) w analizowanym roku notowano w dalszym ciągu średni lub niski poziom nasycenia. Są to jednak przedmioty, które pojawiły się na naszym rynku stosunkowo późno – właściwie dopiero po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Cieszą się one dużym popytem konsumpcyjnym i należy się spodziewać, że stopień wyposażenia gospodarstw domowych w te dobra w najbliższym okresie znacznie wzrośnie.

Trzeba zauważyć, że ciągła poprawa stanu wyposażenia gospodarstw domowych w przedmioty trwałego użytku jest zjawiskiem pozytywnym i jednocześnie daje wyraz coraz lepszemu zaspokojeniu ich potrzeb konsumpcyjnych. Zwiększenie stanu posiadania przedmiotów trwałego użytku w warunkach niezbyt dynamicznie rosnących dochodów realnych było możliwe dzięki wykorzystaniu oszczędności, kredytów, dochodów z pracy w szarej stre-

¹ Trójstopniowa skala ocen określa jako wysoki stopień nasycenia w dobra trwałego użytku sytuację, gdy przedmiot posiada powyżej 80% gospodarstw domowych, średni – 50–80%, a niski – mniej niż 50% gospodarstw.

fie, zakupów na raty. Bardzo duże znaczenie miał także popyt skumulowany w okresie nie-doboru, w latach poprzedzających okres prowadzonych analiz.

5. Podsumowanie

Reasumując, należy zauważyć, że lata 1994–2013 to czas burzliwych przemian gospodarczych i nowych warunków funkcjonowania gospodarstw domowych. Trudno jest jednoznacznie ocenić ten okres, bowiem z jednej strony transformacja systemowa przyniosła pewną poprawę warunków bytu polskich gospodarstw domowych, a z drugiej – pojawiło się wiele zjawisk niekorzystnych, jak ubóstwo, bezrobocie czy nierówności społeczne. Ujawnienie się tych zjawisk spowodowało, że okres integracji kojarzy się członkom polskich gospodarstw domowych z wyrzeczeniami, brakiem pracy i migracją za pracą. Tymczasem przeprowadzone reformy gospodarcze wprowadziły Polskę na ścieżkę szybkiego rozwoju. W krótkim czasie od wprowadzenia reform gospodarczych pojawiły się pozytywne tendencje – przede wszystkim zaczęło dynamicznie wzrastać PKB, spadła inflacja, zmniejszyły się bezrobocie, dług publiczny, deficyt budżetowy itd. Miało to wpływ na sytuację materialną gospodarstw domowych.

Z danych przedstawionych w opracowaniu wynika, że zmiany, jakie dokonały się w sytuacji materialnej i konsumpcji Polaków, choć może jeszcze w niesatysfakcjonującym nas stopniu, to jednak wskazują na pozytywne skutki transformacji. W analizowanych latach bowiem wzrosły dochody realne gospodarstw domowych, nastąpił postęp w zaspokajaniu potrzeb z zakresu edukacji, kultury czy rekreacji, zanotowano także bardzo pozytywne zmiany w ilości i jakości wyposażenia gospodarstw domowych w przedmioty trwałego użytku. Wszystko to świadczy o poprawie poziomu życia ludności oraz o tym, że coraz bardziej zbliżamy się do standardów życia społeczeństw wysoko rozwiniętych.

Bibliografia

- Budżety gospodarstw domowych w 2006 r.* (2007). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Budżety gospodarstw domowych w 2008 r.* (2009). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Bywalec, Cz. (2010). *Konsumpcja a rozwój gospodarczy i społeczny*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck. ISBN 9788325516185.
- Bywalec, Cz., Rudnicki, L. (2002). *Konsumpcja*. Warszawa: PWE. ISBN 8320813905.
- Czapliński, J., Panek, T. (red.). (2014). *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*. Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.
- Kasprzyk, B., Leszczyńska, M. (2012). Dochody i wydatki jako determinanty dobrobytu ekonomicznego gospodarstw domowych w Polsce – ujęcie regionalne. W: M.G. Woźniak, G. Ślusarz (red.). *Determinanty rozwoju regionalnego w kontekście procesów globalizacji. Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, z. 28. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego. ISBN 9788373388345.
- Mały Rocznik Statystyczny Polski*. (2014). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Roczne wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych od 1950 roku* (2015). Główny Urząd Statystyczny: Portal informacyjny [online, dostęp: 2015-05-28]. Dostępny w Internecie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-pot-inflacja-/roczne-wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-w-latach-1950-2014/#>.
- Rocznik Statystyczny*. (1995–1997). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. ISSN 0079-2780.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*. (1999–). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. ISSN 1506-0632.

- Rudnicki, L. (2006). Wpływ transformacji systemowej na warunki bytu polskich gospodarstw domowych. *Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie*, 26(1), 9–24.
- Sytuacja bytowa gospodarstw domowych w 2003 r. w świetle wyników badań budżetów gospodarstw domowych. (2003). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny [online, dostęp: 2015-05-28]. Dostępny w Internecie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2014-r-w-swietle-wynikow-badan-budzetow-gospodarstw-domowych,3,14.html>.
- Sytuacja gospodarstw domowych w 2013 r. w świetle wyników badań budżetów gospodarstw domowych. (2013). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny [online, dostęp: 2015-05-28]. Dostępny w Internecie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2014-r-w-swietle-wynikow-badan-budzetow-gospodarstw-domowych,3,14.html>.
- Wikipedia. (2015). *Polska w Unii Europejskiej* [online, dostęp: 2015-05-28]. Wikipedia wolna encyklopedia.pl. Dostępny w Internecie: www.wikipedia.org/wiki/Polska_w_Unii_Europejskiej.
- Zagórski, K. (red.). (2009). *Życie po zmianie. Warunki życia i satysfakcje Polaków*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”. ISBN 9788373832879.

Living conditions of households during Poland’s integration with the European Union

Abstract: Transformations taking place in the Polish economy over the last twenty years, arising from the process of integration with the European Union, have brought about significant changes in the functioning of Polish households. The transition to market oriented economy and its privatization have caused changes in two economic dimensions of social life – in the sphere of labour and the consumption sphere.

The integration process has brought some improvement in the living conditions of Polish households. Real income has increased, and, what follows, the consumption of goods and services has also gone up. Moreover, consumer behaviours of households have changed, mainly expressed in defensive and adaptive reactions

to the changing economic situation of the country. In spite of positive changes in the living conditions, the integration period is associated by Polish households with sacrifices, the lack of jobs and migration in search for work.

In the article, the author presents changes taking place in the living conditions of households during Poland’s integration with the European Union. In particular, it discusses changes occurring in incomes and expenditure of Polish households, both in nominal and real terms. Trends in the structure of expenditure and in the level and structure of the food products consumption are indicated. The article also shows changes in equipping households with durable goods.

Key words: incomes, expenditure, consumption, structure of expenditure, equipping households with durable goods, households, goods and services, food products